

Лекція 2.

Історія розвитку спеціальної освіти і спеціальної педагогіки як системи наукових поглядів

Зміст

- 1. Становлення і розвиток спеціальної освіти в Україні та країнах Європи**
- 2. Сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти в кінці XX-поч. XXI ст.**
- 3. Видатні вчені-дефектологи кінця XX-поч. XXI ст.**

1. Становлення і розвиток спеціальної освіти в Україні та країнах Європи

Історія розвитку педагогічних систем навчання дітей з обмеженими можливостями здоров'я безпосередньо пов'язана з соціально-економічним устроєм держави. Кожен етап становлення системи спеціальної освіти співвідноситься з конкретним періодом розвитку держави і суспільства, їх ставленням до осіб з відхиленнями у розвитку. Історія спеціальної освіти охоплює величезний відрізок часу, протягом якого розвивалося, змінювалося ставлення держави і суспільства до людей з фізичними або психічними порушеннями.

В античному суспільстві таких людей, навіть тих, хто належав до привілейованих станів, не вважали громадянами. Вони так само, як і прості люди, відповідно до закону становили неповноцінну ("невизнані") частина суспільства, для якої в світ вільних громадян античних держав доступу не було.

Середньовічне законодавство, подібно римському в античну епоху, закріплювало безправ'я осіб з порушеним розвитком. Першими, хто виявив милосердя до таких людей, були церковні подвижники, які організували хостели та притулки, в яких люди з порушенням слуху, зору могли іноді отримувати притулок і їжу. Однак до XII в. в Європі були створені перші

немонастирські притулки, лікарні, спеціальні заклади для осліплених воїнів, лепрозорії. Таким чином, поступово структура піклування осіб з порушеним розвитком та лікувальної допомоги їм входила в коло діяльності держави.

Становлення спеціальної допомоги людям з вираженими відхиленнями почалося в X ст. в часи християнізації Київської Русі і завершилося до XVIII ст., коли у зв'язку з указом Петра I, забороняли вбивати дітей з вираженими дефектами, повсюдно почали відкривати притулки і госпиталі для надання допомоги бідним і убогим. І якщо в Європі був тривалий період агресії і нетерпимості до людей з вродженими дефектами, то в Росії, починаючи з Київської Русі, ставлення до них було терпимим, жалісливим, а з прийняттям православ'я Росія почала переймати європейський досвід монастирської благодійності, яка виникла пізніше, ніж в Європі, - тільки до XI ст. Становлення світської системи піклування почалося в період реформування Росії, початого Петром I.

До кінця XVIII в. церковна і світська благодійність придбала велику кількість прихильників. Перший спеціальний навчальний заклад в Росії (дослідне училище для глухонімих) було відкрито 14 вересня 1806 в Павловську за вказівкою імператриці Марії Федорівни французьким тифлопедагогом В. Гаюї, який через рік, в 1807 р створив першу школу для сліпих дітей, затверджену Олександром I.

Відкриття спецшкіл в Київській Русі було наслідком знайомства імператорів із західноєвропейським досвідом навчання і виховання осіб з психічними та фізичними порушеннями, а також прагненням перенести цей досвід в країну силами запрошених вчителів з Європи.

Україна, як і Росія, в готовому вигляді запозичила європейську модель спеціальної установи, минаючи період власного накопичення індивідуального досвіду навчання дітей з порушеним розвитком. Однак нововведення не відразу були зрозумілі і прийняті населенням країни, минуло чимало часу, перш ніж найбільш прогресивна частина дворянства і купецтва зуміла перейти від

традиційно російського співчуття до хворих і убогих до діяльнійшої благодійності. Такому стану сприяв зародковий стан вітчизняної науки, медицини та освіти, яке було не тільки не в змозі допомогти, але й перешкоджав спробам організувати індивідуальне навчання дітей з порушеннями.

Таким чином, при впровадженні європейської моделі спеціальної школи в Росії були відсутні соціокультурні основи для доцільності навчання дітей з сенсорними порушеннями. Це було пов'язано з тим, що в XVIII-XIX ст. в Росії ще не була усвідомлена роль освіти в житті людини.

З кінця XIX до початку XX ст. змінюється ставлення до осіб з розумовими та фізичними вадами, все більше усвідомлюється не тільки можливість навчання, а й право на освіту дітей з порушенням слуху, зору, інтелекту. Якщо на початку XIX ст. в Європі та Україні відкрилися перші спеціальні навчальні заклади, то на початку XX сторіччя в Європі були прийняті законодавчі акти про обов'язкову початкову освіту. Зміни в суспільній свідомості були підготовлені ідеями великих мислителів Просвітництва, що втілилися в Декларації прав людини і громадянина 1789 р. Відбувається становлення спеціальної освіти в тих європейських країнах, де були прийняті нормативні акти про введення спеціальної освіти.

В Україні, як і в європейських країнах, розвивалися три напрямки допомоги дітям з відхиленнями у розвитку: благодійний (притулки, будинки піклування), лікувально-педагогічний (спеціальне відділення при лікарні, школа-санаторій) і педагогічний (школа, дитячий садок). Введення законодавчих актів про загальне обов'язкове початкове освіту спричинило за собою створення мережі закладів для розумово відсталих дітей і дорослих, яких до цього не навчали. До початку XX ст. створюється значна кількість спеціальних освітніх установ, але система спеціальної освіти залишається оформленою через глибоку економічну кризу і розрухи внаслідок революцій та Громадянської війни.

Оформлення системи спеціальної освіти відбулося тільки наприкінці 1920-х рр., коли держава вперше сформулювала в документах мету спеціальної освіти (підготовка до суспільно-корисної трудової діяльності) і ввела жорсткі правила комплектування спеціальних навчальних закладів.

На відміну від формування спеціальної освіти на Заході, у нас система спеціальної освіти створювалася в рамках держави диктатури пролетаріату, поза контекстом розвитку громадянських прав і свобод людини, поза діалогу з громадськими рухами, при заборону благодійної діяльності, із зазначенням єдиного джерела фінансування – державного бюджету. Специфіка соціокультурних основ становлення державної системи спеціальної освіти зумовила надалі неперевершені досягнення радянських вчителів-дефектологів і закритість самої системи спеціальної освіти.

Після Другої світової війни світ по-новому став дивитися на відмінності між людьми, а права людини були визнані головними цінностями. Прийнята ООН в 1948 р Загальна декларація прав людини закріпила нове світорозуміння.

На хвилі економічного підйому 1950-1970-х рр. в країнах Західної Європи спеціальній школі приділяється величезна увага: удосконалюються механізми виявлення, обліку та діагностики дітей з порушеннями у розвитку; змінюється і уточнюється класифікація дітей, які потребують спеціального навчання; зростає кількість типів спецшкіл; розширюються вікові рамки надання спеціальної допомоги через створення дошкільних та позашкільних установ; удосконалюються законодавчі основи спеціальної освіти.

У 1950 р. кількість спеціальних освітніх установ в Росії досягло довоєнного рівня. У постанові Центрального комітету Всесоюзної комуністичної партії (більшовиків) "Про всеобуч" не містилося окремої статті, що стосується організації навчання дітей з фізичними та психічними відхиленнями. Не був введений спеціалізований стандарт для учнів з порушеннями. Для всіх без винятку учнів встановлювався єдиний освітній ценз, тобто діти в спецшколах повинні були засвоїти за допомогою спеціальних

засобів навчання і в інші терміни все те, що передбачав державний стандарт для нормально розвинутих учнів. Саме державний закон зумовив інтенсивну розробку основ дефектології, рішення завдань, спрямованих на створення спеціальних педагогічних технологій, вдосконалення системи спеціальної освіти.

З кінця 1970-х - початку 1980-х рр. в масових школах почали відкриватися спеціальні школи для дітей із затримкою психічного розвитку, були створені дошкільні та позашкільні навчальні установи, відкривалися спеціальні групи для осіб з порушенням слуху в технікумах і вузах, але в країні відсутній закон, що гарантує право на спеціальну освіту всім категоріям дітей із різними потребами, мала місце неукомплектованість спеціальних освітніх установ фахівцями-дефектологами. У 1997 р. Постановою Уряду від 12 березня 1997 № 288 "Про затвердження Типового положення про спеціальний (корекційний) освітній заклад для учнів, вихованців із відхиленнями у розвитку", а також листом Міністерства освіти "Про специфіку діяльності спеціальних (корекційних) освітніх закладів I-VIII видів" була закріплена діюча і нині система спеціальних (корекційних) освітніх установ. В цей же час стали відкриватися спеціальні освітні установи і для інших категорій дітей з обмеженими можливостями здоров'я та життєдіяльності: особистості з аутизмом, для хронічно хворих і ослаблених дітей.

2. Сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти в кінці XX - початку XXI ст.

На початку 1970-х рр. європейські країни вперше визнають не лише рівність людей незалежно від їхнього здоров'я та наявності особливостей розвитку, але і їх право на самовизначення. У 1971 р ООН прийняла Декларацію про права розумово відсталих осіб, а в 1975 р – Декларацію про права інвалідів. Зазначені декларації юридично скасовують нерівність осіб з відхиленнями.

Йдеться вже не про дітей з відхиленнями у розвитку, а про дітей, які потребують особливої допомоги, про *дітей з особливими потребами*. Змінюється ставлення до масової системи спеціальної освіти. Спеціальні школи в Європі сьогодні розглядаються як інтеграційні, тобто приміщення в спеціальну школу – це порушення прав дитини. Змінилося ставлення суспільства до прав і можливостей дітей з особливими проблемами в умовах ліберально-демократичних реформ, суспільного протистояння, дискримінації людей за расовою, статевою, віковою, національною, політичною, етнічною та подібним ознаками.

Починаючи з 1970-х рр. провідним напрямком у розвитку спеціальної освіти стала інтеграція ("включення в загальний потік"). У людському співтоваристві глибоко вкоренилися ідеї цінностей та унікальності кожної людини. Інтеграційний підхід розглядається як один з можливих і необхідних підходів до освіти дітей з обмеженими можливостями здоров'я, в той же час право на існування залишається і в спеціальній освіті, яке диференційовано розвивається. Система спеціальної освіти є інститутом держави; вона виникла і розвивається як особлива форма реалізації ціннісних орієнтацій і культурних норм суспільства.

Результатом освоєння філософії єдиного європейського дому, спільноти рівних людей з різними проблемами стала інклюзивна освіта. Інклюзія (лат. *Inclusion* – включення) відрізняється від інтеграції або сегрегації і являє собою процес реального включення інвалідів в активне життя. Головний сенс процесу інклюзії - "всім тут раді". Це процес перетворення всієї школи чи іншого освітнього закладу, всіх працівників школи, батьків, дітей, всього суспільства, спрямований на рівноправне і відкрите участь усіх дітей у навчанні. Інклюзія - це процес збільшення ступеня участі кожного учня в житті школи і одночасно процес зменшення ізоляції учня всередині школи. Всі діти мають право навчатися в школі поруч зі своїм будинком. І з цієї точки зору інклюзія - це процес розвитку максимально доступної освіти, спрямованого на розвиток процесу навчання з установкою на учня і одночасного усунення

всіляких бар'єрів для максимально повного розкриття потенціалу кожної дитини.

Принципи інклюзії є основою для освітнього закладу; до них відносяться:

- Відповідність складності вирішуваних завдань здібностям дитини;
- Задоволення індивідуальних освітніх потреб дитини;
- Подолання потенційних бар'єрів в освіті;
- Практичне застосування підходів, заснованих на індивідуальних освітніх програмах.

Інклюзивна освіта – це відмова від дискримінації людей з обмеженими можливостями і заклик до світової спільноти створити умови для найбільш повної соціалізації їх у суспільстві, забезпечуючи рівні можливості отримання освіти та майбутньої професійно-трудової діяльності.

3. Видатні вчені-дефектологи

Психологи і лікарі в становленні спеціальної освіти в Росії

Григорій Іванович Россолімо (1860-1928), видатний невропатолог і психіатр, стояв біля витоків створення школи-санаторію для дітей з фізичними та психічними порушеннями.

Наукова спадщина Г. І. Россолімо – 100 наукових робіт - на різноманітні теми анатомії, фізіології, клініки нервової системи, дитячої дефектології, експериментальної психології та ін. Особливу область професійної діяльності вченого представляє робота з хворими дітьми. Г. І. Россолімо приділяв пильну увагу правильному вихованню дітей, вивченню особливостей дитячої психіки, росту і розвитку дітей з обмеженими можливостями здоров'я.

Діяльність Г. І. Россолімо як педології почалася дуже рано. Вже в 1890-х рр. він був діяльним членом педагогічного гуртка, що збирався в особняку

Морозових на Воздвиженці і увійшов потім до складу Педагогічного товариства при Московському університеті, в якому був організований дитячий клуб спочатку для дошкільнят, а потім і для школярів і підлітків, де кращі педагогічні сили займалися пошуком і проведенням в життя нових і більш правильних прийомів виховання.

У 1898 р в статті "Страх і виховання" Г.І. Россолімо вказує на неправильну постановку як первісного, так і шкільного виховання і на цілий ряд причин, травмуючих нервову систему дитини. Восени 1911 він організовує в невеликій квартирі на Грузинах на свої власні кошти Інститут дитячої психології та неврології, згодом розташувався в особняку на Собачому майданчику. Сюди стікаються з усіх кінців не тільки Москви, але й далеких окраїн Росії батьки, педагоги і лікарі для отримання ради щодо своїх як хворих, так і здорових дітей. У цьому інституті вперше була здійснена спільна робота педагогів і лікарів.

Ще рельєфніше виглядає діяльність Г.І. Россолімо як дефектолога. Вже при вивченні особистості нормальної дитини він підійшов до розробки властивостей людської природи з точки зору всебічного аналізу патологічних явищ, і, таким чином поставивши на перший план вивчення особистості дефективного дитини.

Практична діяльність ученого в галузі дефектології почалася з 1908 р.; він став керівником в притулку "Притулок св. Марії" (нині дитячий будинок імені Г.І. Россолімо).

Питання дитячої психоневрології та дефектології займали невгамовний дослідний розум Г.І. Россолімо, і він створив дитяче відділення в клініці нервових хвороб, перше в складі інших відділень клініки не тільки в СРСР, але і в Європі. Це дало Г.І. Россолімо можливість спостерігати особливості нормального і патологічного розвитку і глибше вивчати невропатологію дитячого віку. Незабаром з'явилася його робота про психологічний профілі як

методі дослідження, яка зіграла значну роль у дитячій експериментальній психології як у нас в країні, так і за кордоном.

Широко освічена музикант, різнобічно обдарована людина, Г.І. Россолімо ніколи не замикався в колі вчених і лікарів, він постійно спілкувався з літературним, художнім і музичним світом.

Лев Семенович Виготський (1896-1934) – видатний вітчизняний психолог, творець концепції розвитку вищих психічних функцій, якого, крім іншого, привертала особлива сфера практики – робота з дітьми, що страждають різними розумовими та фізичними дефектами. Заняття в Інституті психології в Москві в 20-і рр. минулого століття він поєднував з активною діяльністю в Народному комісаріаті освіти. Проявивши блискучі організаторські здібності, Л.С. Виготський заклав основи дефектологічної служби, і надалі став науковим керівником існуючого понині спеціального науково-практичного інституту.

У центрі уваги Л. С. Виготського завжди була проблема розвитку дитячої психіки, трактується під одним і тим же кутом зору – творення з себіопсихічного природного "матеріалу" нових культурних форм. Вчений вважався одним з головних педологів країни. Його перу належать "Педологія шкільного віку" (1928), "Педологія юнацького віку" (1929), "Педологія підлітка" (1931), "Діагностика розвитку і педологічна клініка важкого дитинства (1931), "Основні проблеми сучасної дефектології "(1929) і багато інших.

Л. С. Виготський прагнув відтворити загальну картину розвитку психічного світу. Зайнявшись глобальними питаннями співвідношення навчання і виховання, він дав цьому співвідношенню новаторську трактування у своїй концепції "зони найближчого розвитку", згідно з якою дієвим є тільки те навчання, яке "забігає вперед" розвитку.

В останній період творчості лейтмотивом шукань Л.С. Виготського, зв'язують в загальний вузол різні гілки його робіт (історія вчення про афекти,

вивчення вікової динаміки свідомості, смислового підтексту слова), стала проблема взаємозв'язку мотивації і пізнавальних процесів.

Хоча рання смерть не дозволила Л.С. Виготському реалізувати багато перспективних програм, його ідеї, що розкрили механізми і закони культурного розвитку особистості, розвитку її психічних функцій (уваги, мовлення, мислення, афектів), намітили принципово новий підхід до корінних питань формування особистості. Ідеї Л.С. Виготського отримали широкий резонанс у всіх науках, досліджують людини, у тому числі в лінгвістиці, психіатрії, етнографії, соціології, і визначили цілий етап у розвитку гуманітарного знання в Росії, понині зберігаючи свій евристичний потенціал.

Клара Самійлівна Лебединська (1925-1993) – видатний дитячий психіатр і дефектолог. Вже перше її дослідження дало початок новому напрямку в науці – дитячій психоендокринології. Результати досліджень в рамках цього напрямку узагальнені в монографії "Порушення психічного розвитку при патології темпу статевого дозрівання" (1969), яка і сьогодні залишається читабельною і цитованою.

Необхідно відзначити, що заслугою К.С. Лебединської було не тільки відкриття і розробка нового напрямку дитячої психіатрії: її роботи вносили внесок у розвиток психіатричної науки в цілому, і завдяки їм саме клінічне мислення ставало більш багатовимірним, бо в центр уваги виводилися фактори динаміки вікового розвитку та біологічного дозрівання, їх роль у прояві психічного захворювання; поглиблювалося розуміння біологічної конституції, розглядалися варіанти дисгармонічного і пошкодженого розвитку, зв'язок соматичної конституції з особливостями психічного і соціального розвитку.

Дослідниця очолювала сектор клініко-генетичного вивчення аномальних дітей. Вона вела консультативні прийоми, регулярні клініко-психологічні розбори, керувала багатьма науковими роботами, комплексними психофізіологічними, нейропсихологічними, клініко-психологічними дослідженнями. Її наукові інтереси в цей час були зосереджені на вивченні

патології в розвитку емоційної сфери дітей і підлітків і психопатології затримки психічного розвитку.

К.С. Лебединська вивчала клініко-психологічну структуру цих порушень, описувала різні варіанти патології підліткових кризів, розробляла нові принципи класифікації та медикаментозної терапії, критерії диференціальної діагностики.

Наприкінці 1970-х рр. вчена почала активно займатися проблемою дитячого аутизму. У 1978 р вона створила при НДІ дефектології АПН СРСР першу в нашій країні групу фахівців, здійснюється комплексна медико-психолого-педагогічну допомогу дітям з аутизмом. Під її керівництвом почалися наукові розробки проблеми, була створена оригінальна концепція розуміння закономірностей цієї аномалії розвитку, сформульовані підходи до її корекції. Наукові статті, методичні розробки, монографії привернули увагу наукових кіл та широкої громадськості до проблеми дитячого аутизму.

"Діагностика раннього дитячого аутизму" (1991) К.С. Лебединської стала останньою її монографією, в якій були закладені основи розвитку засобів ранньої діагностики, ранньої корекції цієї складної аномалії психічного розвитку.

Володимир Іванович Лубовський – доктор психологічних наук, професор, дійсний член (академік) РАВ. Основні напрямки наукових досліджень В.І. Лубовського пов'язані з проблемами загальних і специфічних закономірностей психічного розвитку дітей з розумовими та фізичними вадами, регуляторних механізмів їх діяльності, диференціальної діагностики порушень психічного розвитку.

Цим проблемам присвячені книги вченого "Розвиток словесної регуляції дій у дітей в нормі та патології" (1978), "Психологічні проблеми діагностики аномального розвитку дітей" (1989). Значний вклад внесено В. І. Лубовським, його працівниками та учнями у вивчення психологічної структури порушень

психічної діяльності у дітей із затримкою психічного розвитку, у розробку організаційних і методичних аспектів корекційно-педагогічної роботи з цими дітьми ("Навчання дітей із затримкою розвитку" (1981), "Діти із затримкою психічного розвитку" (1984)). Результати багатопланових досліджень відображені більш ніж в 200 публікаціях і декількох монографіях, цілий ряд робіт опублікований за кордоном, у Великобританії, США, Польщі, Японії.

Людмила Іванівна Солнцева – доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент РАО. Наукові інтереси Л.І. Солнцевої охоплюють широке коло проблем тифлопсихології і тифлопедагогіки, де особливе місце займають питання фізичного виховання дітей з порушеннями зору, їх інтеграції в масові школи і дитячі сади. Нею сформульовані основні напрями корекційної роботи в школах для сліпих дітей, розроблені спеціальні навчальні програми. Властиве науковій діяльності Л. І. Солнцевої поєднання глибини теоретичних вишукувань із спрямованістю на практичні результати приносить заслужене визнання її робіт як вченими- дослідниками, так і фахівцями-практиками.

Л. І. Солнцева – автор понад 120 наукових праць, серед яких монографії, удостоєні спеціальних премій: "Діти з глибокими порушеннями зору" (1967) і "Розвиток компенсаторних процесів у сліпих дітей дошкільного віку" (1980).

Роботи вітчизняних вчених (А.Р. Лурії, Б.В. Зейгарник, І.М. Соловйова), що розкривають причини, час і сутність виникнення психічних порушень, дозволяють спеціальним педагогам навчати, виховувати і розвивати дітей з обмеженими можливостями здоров'я.

Діяльність видатних педагогів-дефектологів

Микола Михайлович Лаговський (1862-1933) є одним з видатних діячів вітчизняної сурдопедагогіки. Його робота "Навчання глухонімих усному мовленні" (1903), яка в дореволюційний період витримала два видання, була настільною книгою для вчителів глухих.

У 1920-1930-і рр. Н. М. Лаговський створив ряд книг і посібників для студентів і сурдопедагогів. Він розробляв програми але навчання дорослих глухих і методичні керівництва до них, буквар для глухих, основи сурдопедагогіки для студентів-заочників. Книга Н. М. Лаговського за методикою початкового навчання глухих дорослих грамоті з використанням дактильної мовлення багато в чому зберігає своє значення до теперішнього часу. За принципом подібності та відмінності дактильно знаків з буквами глухий учень опановував грамотою протягом 40-50 днів-уроків, що для того часу було великим досягненням.

Науково-педагогічна діяльність Н. М. Лаговського справила великий вплив на подальший розвиток радянської сурдопедагогіки.

Федір Андрійович Рау (1868-1957) – видатний діяч у галузі навчання і виховання дітей з вадами слуху та мовлення. Великою заслугою Ф. А. Рау вважається створення ним першого дошкільного закладу для глухих дітей, яке було відкрито в 1900 р в Москві.

Ф.А. Рау спільно з Ф.Ф. Рау створив методику навчання глухих вимові, яка досі служить посібником для студентів і вчителів.

Все життя Ф. А. Рау, вчителі, професори, доктора педагогічних наук, члена-кореспондента АПШ СРСР, була нерозривно пов'язана з розвитком радянської сурдопедагогіки. Він зіграв важливу роль у підготовці наукових та вчительських кадрів, створенні літератури з методики навчання глухих усного мовлення та підручників для початкового навчання (букварів).

Тетяна Олександрівна Власова (1905-1986) в численних роботах дала наукове обґрунтування однією з головних проблем дефектології – проблеми диференційованого навчання і виховання різних категорій аномальних дітей. Вченим було показано, що в міру поглиблення наукових досліджень про природу різних порушень розвитку у дітей необхідна і диференціація наукових

галузей дефектології, орієнтованих на розробку спеціальних дидактичних систем і раціональне побудова навчально-виховного процесу.

Під керівництвом Т.А. Власової почали інтенсивно проводитися різні педагогічні, психологічні, клінічні, фізіологічні дослідження дітей з відхиленнями у розвитку. Увага співробітників залучалося до таких маловідомих, але дуже важливих проблем, як диференційоване навчання і виховання дітей з різними за ступенем вираженості сенсорними порушеннями і різним ступенем розумової відсталості, комплексний підхід до вирішення питань діагностики, вивчення та навчання дітей, вивчення різних сторін особистості аномальних дітей і ін. Істотна роль відводилася психологічним дослідженням глухих, слабочуючих, сліпих та слабозорих дітей. Були виділені і почали вивчатися нові категорії дітей з відхиленнями у розвитку – з РДА, затримкою психічного розвитку. Була створена лабораторія, в якій досліджувалися діти з ДЦП.

Роза Євгенівна Левіна (1908-1989) – видатний дослідник дитячої мови, основоположник вітчизняної школи логопедії, авторитет в області мовленнєвої патології.

Найбільш значною науковою заслугою Р. Є. Левіній є побудова концепції загального недорозвинення мови. Психолого-педагогічна спрямованість проведених нею і співробітниками лабораторії логопедії досліджень зумовила перегляд класифікаційних уявлень про мовленнєвих розладах. Найбільш відповідають вимогам логопедії як педагогічної науки було визнано таке розмежування мовленнєвих порушень у дітей, яке виділяє в якості ведучих ознак прояву, актуальні для корекційного навчання. У відповідності з цим принципом були згруповані різні порушення розвитку мовлення не по симптоматичним ознакам, а за спільністю психолінгвістичних показників і спільності лінгводидактичних завдань.

У 1961 р Р.Є. Левіна завершила широке дослідження, яке представляє докторську дисертацію і монографію "Порушення письма у дітей з

недорозвиненням мови". Порухення читання і письма у дітей з недорозвиненням мови (алексія та дислексія, аграфія та дисграфія) трактується нею як дефекти, пов'язані в першу чергу з недостатністю фонематичних і морфологічних узагальнень, з теорією фонологічного дефіциту. Викладається принципово новий підхід до виправлення аграфії і алексії шляхом усунення відхилень мовленнєвого розвитку та формування повноцінних фонематичних і морфологічних узагальнень.

Важливий внесок Р. Є. Левіна внесла в проблему психологічного вивчення неуспішності молодших школярів. Нею розроблені методи своєчасного розпізнавання можливих прогалин у підготовленості дитини до навчання та шляхи їх своєчасного усунення; проаналізовано психологічний зміст пізнавальної роботи, яка повинна бути пророблена дитиною для успішної підготовки до нового щабля навчання. Спеціальному вивченню була піддана специфічна неуспішність молодших школярів з письма та читання.

Р.Є. Левіній також вдалося експериментально довести, що вивчення зв'язків аномального розвитку дозволяє вловлювати ознаки можливих відхилень задовго до того, як вони будуть помічені оточуючими, і відповідно попереджати їх виникнення. Вона завжди підкреслювала, що раннє розпізнавання ознак аномалії є необхідною умовою застосування ефективного запобіжного впливу.

Значним внеском у розвиток фундаментальних наукових основ організації логопедичної допомоги в системі освітніх установ з'явилася розроблена вченою психолого-педагогічна класифікація мовленнєвих порушень. Виходячи із загальних закономірностей аномального розвитку, спираючись на вивчення контингенту потребують логопедичної допомоги, аналіз корекційних методичних систем, вона прийшла до висновку, що для побудови педагогічної класифікації необхідно враховувати як стан мовних засобів, так і властивості мовної поведінки.

Кирило Георгійович Коровін (1917-2001) до впадоби вважається одним із засновників російської школи для слабочуючих і пізньооглохших дітей, творцем найважливішого напрямку в корекційному навчанні учнів з частковим дефектом слуху – формування граматичного ладу мови.

Спільно з видатним вітчизняним ученим-дефектологом Р.М. Боскис, яка вперше ввела в науково-практичний ужиток критерії диференціації дітей з вадами слуху, К.Г. Коровін трудився над створенням системи спеціального навчання слабочуючих і пізньооглохших школярів. Він брав активну участь у формуванні мережі спеціальних закладів для цієї категорії дітей в різних регіонах країни. У процесі створення нових в сурдопедагогічній практиці шкіл оформлялася їх структура, визначалися принципи комплектування, зміст і методи навчання.

У 1960-1970-і рр. К. Г. Керівним розробляються принципово нові методичні підходи до навчання слабочуючих грамоті, правопису, вивченню елементарного курсу граматики. Враховуючи особливе місце і роль в спеціальному навчальному процесі письмової мови, яка засвоюється слабочуючими одночасно з усною і навіть з деяким випередженням, вчений довів, що неправомірно ставити навчання грамоті (читанню) в залежність від відпрацювання навичок вимови, і намітив новий шлях навчання грамоті, що дозволив в подальшому створити оригінальний буквар для слабочуючих першокласників.

Вченим було запропоновано нове рішення і в методиці навчання орфографії, що передбачає у зв'язку з особливостями мовленнєвого розвитку слабочуючих засвоєння частини орфографічного матеріалу в різних розділах програми з мови, зокрема на уроках мови. Дослідження К.Г. Коровіна, спрямовані на з'ясування особливостей засвоєння слабочуючими матеріалу елементарного курсу граматики, дозволили розробити принцип поетапного (відповідно до реальним ходом мовленнєвого розвитку учнів) формування у

них граматичних навичок і вмінь на основі їх практичної реалізації, від засвоєння значення до узагальнення за формальними ознаками.

Певним підсумком науково-практичних розробок вченого стала монографія "Практична граматики в системі спеціального навчання слабочуючих дітей мови" (1976), в якій дано глибокий аналіз проблеми спеціального навчання мови слабочуючих дітей. Це фундаментальне психолого-педагогічне дослідження, що спирається на всебічний аналіз наукової літератури з проблеми мови та узагальнення раніше проведених автором досліджень, є важливим внеском у сурдопедагогічну науку; воно заклало основи методики навчання слабочуючих учнів мови.

Ніна Феодосіївна Слезіма (1922-1996) – автор досліджень, які є цінним внеском у теорію і практику сурдопедагогіки; їх результати відображені в друкованих роботах: монографіях, шкільних та вузівських підручниках, методичних посібниках, статтях наукового та методичного характеру.

Н.Ф. Слезіма цікавило все, що могло допомогти нечуючих дитині навчитися добре говорити. Протягом ряду років вона проводила спеціальне дослідження, спрямоване на вивчення можливості використання та ефективності різних технічних засобів у навчанні глухих дітей вимові. Результати цього дослідження узагальнені в монографії "Застосування технічних засобів у навчанні глухих вимові" (1975).

З середини 1970-х рр. Н.Ф. Слезіма зосереджує увагу на вивченні нових раціональних шляхів у формуванні та корекції вимови, стало можливим в умовах інтенсивного розвитку слухового сприйняття глухих дітей. Нею були розроблені нові програми школи для глухих дітей з навчання вимові, створені методичні кінофільми, методичні посібники та статті про перебудову навчання вимові в нових умовах, про посилення індивідуального підходу до учнів, про особливості роботи з дітьми, які погано говорять.

Тетяна Всеволодівна Розанова (1928-2007) розкрила особливості психічного розвитку глухих дітей, показала великі потенційні можливості корекції їх пізнавального розвитку в умовах цілеспрямованого педагогічного процесу. Особливу увагу вченим було приділено психолого-педагогічним проблемам засвоєння математики глухими дітьми. Сформульовані психолого-педагогічні вимоги до процесу формування у глухого дитини повноцінних математичних знань і умінь не втратили своєї цінності і в наші дні. Глибоке і систематичне вивчення закономірностей розвитку пам'яті і мислення глухих дітей стало предметом докторської дисертації Т. В. Розанової.

Дослідження 1980-х рр., присвячені проблемам формування загальноінтелектуальних і математичних здібностей глухих дітей, дозволили розглянути здібності, інтегральні особливості особистості дитини і при цьому виділити найбільш значущі психологічні компоненти на кожному етапі дитячого розвитку. Т.В. Розанова спільно з співробітниками НДІ дефектології АПН СРСР - М. С. Певзнер, Г. П. Бертинь, Ю. А. Кулагін та іншими – провела глибоке клініко-психолого-педагогічне вивчення глухих дітей зі складною структурою дефекту, що мають розумову відсталість, порушення зору, опорно-рухового апарату, первинну затримку психічного розвитку. Цикл досліджень дозволив глибше зрозуміти структуру дефекту цих дітей і визначити адекватні умови їх психічного розвитку

Галина Лазарівна Зайцева (1934-2005) – доктор педагогічних наук, професор, видатний вітчизняний сурдопедагог присвятила все своє життя справі навчання глухих дітей і дорослих. Вона досліджувала лінгвістичні, психолінгвістичні та психолого-педагогічні аспекти жестової мови, займалася історією і теорією сурдопедагогіки. У 1988 р нею була успішно захищена докторська дисертація "Жестова мова в системі навчання і виховання дорослих глухих".

Теоретичне обґрунтування та побудову нової педагогічної системи - білінгвістичне навчання глухих – незмінно залишалося головною темою роботи

Г.Л. Зайцевої. Вона відстоювала право глухих говорити і навчатися жестовою мовою, бути дослідниками в галузі сурдопедагогіки і сурдопсихології. Г.Л. Зайцева була експертом Міжнародної федерації глухих, стала ініціатором створення першої в Росії білінгвістичної гімназії, за її підтримки було організовано навчання нечуючих у педагогічному коледжі і Московському державному педагогічному університеті.

Володимир Ілліч Бельтюков займався науковою діяльністю в НДІ дефектології АПН СРСР. Результати досліджень, що представляють собою значний внесок у сурдопедагогіку і сурдопсихологію, узагальнені В. І. Бельтюкова в монографії "Роль слухового сприйняття при навчанні тугоухих і глухих вимові" (1960), зазначеної першою премією АПН СРСР і захищеною як дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук з психології. Перу В.І. Бельтюкової належать актуальні і понині роботи "Використання та розвиток слухового сприйняття у глухонімих і туговухих учнів" (у співавторстві з Л.В. Нейманом і Ф.Ф. Рау) (1963), "Читання з губ фонетичних елементів мовлення "(1967)," Читання з губ "(1970). Ці книжки мають фундаментальне значення для розробки методів навчання глухих, слабочуючих і пізньооглохлих зоровому сприйняттю усного мовлення; дві останні монографії також удостоєні премії АПН СРСР.

Завідуючи лабораторією зорового і тактильного сприйняття мови в НДІ дефектології АПН СРСР, В.І. Бельтюков спільно з групою колег провів серію досліджень, присвячених вирішенню диференціально-діагностичних і методичних завдань вивчення та навчання дітей з порушеннями слуху і мови. Узагальнені результати цих досліджень знайшли відображення у монографії "Взаємодія аналізаторів у процесі сприйняття та засвоєння усного мовлення в нормі та патології".

Сучасні дослідники проблем спеціальної освіти (Л.І. Аксьонова, Л.П. Григор'єва, І.Ю. Левченко, Е.І. Леонгард, Н.М. Назарова, Н.Д. Шматко, У.В. Ульєнкова та ін.) продовжують пошук спеціальних педагогічних

технологій вивчення, розвитку та навчання дітей з обмеженими можливостями здоров'я.

ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ

- 1. Підготувати виступ із презентаціями про життєвий та дослідницький шлях видатних дефектологів кінця XX- поч. XXI ст.**
- 2. Скласти по 20 тестових запитань з 4 відповідями (одна правильна) по матеріалам лекції 2**